

Jornades tècniques FECAFAMM. Barcelona, 19 de novembre 2010

Societat civil i salut mental: camins per la inclusió

Ponent: Atanasi Céspedes Alós

En torno a la participación ciudadana y la inclusión social

En els últims anys ha anat sonant cada vegada més "això de la participació ciutadana". Sovint usem conceptes que es posen de moda i es repeteixen sense parar, sense prestar la suficient atenció a aprofundir en el seu sentit i el seu significat. Crec que pot ser interessant detenir-nos un moment i repassar, molt esquemàticament, l'evolució en la nostra història recent que ha tingut el concepte de ciutadania, per així poder reflexionar en quin moment històric estem i cap a on hauríem de seguir avançant per construir una societat més inclusiva, justa i equilibrada.

Theodor Marshall, un conegut sociòleg anglès de mitjan el segle XX, va teoritzar a fons sobre el concepte de la ciutadania i va remarcar que aquest ha anat evolucionant al llarg de la història occidental moderna, la qual cosa ha comportat de forma general, a una progressiva ampliació dels drets implícits en la ciutadania.

La Revolució Francesa, com a primera expressió de l'inici de la fi del sistema feudal, va marcar l'assentament progressiu del concepte de la ciutadania civil: la ciutadania civil es va associar a la possessió d'una sèrie de drets individuals enfront de l'Estat, com el dret al lliure pensament, el dret a la llibertat d'expressió, el dret a la llibertat religiosa... drets que encara avui configuren el que al món occidental identifiquem com a drets humans bàsics.

Al llarg del segle XIX i de la primera meitat del segle XX, el concepte de la ciutadania va anar aprofundint-se i ampliant els seus continguts. En aquest nou context històric es va emmarcar l'assentament d'un nou concepte de la ciutadania: el que s'ha anomenat la ciutadania política, que comportava el reconeixement de nous drets, fonamentalment, aquells que es refereixen al dret de participar políticament en les institucions de l'Estat. El sufragi universal va ser la principal conquesta històrica associada a aquesta nova concepció de la ciutadania.

A mitjan segle XX, les lluites obreres, dins i fora de les institucions de l'Estat, van aconseguir posar en evidència un fet fonamental: no poden garantir-se drets civils ni polítics si no existeix una garantia de drets socials bàsics. Des d'aquesta perspectiva, per tant, la conquesta de polítiques socials i el seu assentament en el que coneixem com l'Estat del Benestar ha d'interpretar-se com a conseqüència d'un desenvolupament del concepte de ciutadania: la ciutadania social.

No hi ha llibertat sense igualtat, el capitalisme genera grans desigualtats socials que restringeixen la capacitat real dels individus d'exercir determinats drets civils i polítics. L'Estat ha de respondre davant aquesta situació garantint a les persones l'accés a determinats béns bàsics: l'habitatge, la salut, el treball digne, l'educació... no poden continuar sent privilegis d'uns pocs, sinó drets socials bàsics que la política ha d'ajudar a assentar.

Esquemàticament, les formes de govern en aquest període poden caracteritzar-se en els següents termes:

- Primer, es consolida una concepció delegativa de la democràcia: la participació política de la ciutadania en les institucions de l'Estat es canalitza, fonamentalment, i gairebé exclusivament, a través del vot. O en tot cas, en el marc de pactes corporatius tripartits entre l'Estat, la patronal i els sindicats.
- Segon, relacionat amb l'anterior, les grans organitzacions socials de masses (sindicats i patronals) i els partits polítics es consoliden com les principals formes d'acció col·lectiva. Organitzacions polítiques i socials, que en termes generals, es caracteritzen per ser fortament jeràrquiques i burocràtiques, amb pocs o molt pocs elements de democràcia interna.
- Tercer, els governs centrals acaben monopolitzant els processos de presa de decisió pública, actuen amb criteris eminentment tecnocràtics, i l'administració acaba prenent unes formes organitzatives i unes dinàmiques de funcionament que emulen l'organització dels processos productius industrials predominants en aquest estadi històric

Això permet als governs actuar en un escenari altament previsible i relativament simple:

- Una societat estratificada per classes socials, grans grups socials amb necessitats altament estandaritzables i homogènies.
- Un model productiu basat en el creixement econòmic, la plena ocupació (masculí) i la seguretat laboral. Una societat que no es pregunta ni és sensible cap a la protecció dels recursos naturals, com si de béns infinits es tractés.
- Una dinàmica socioeconòmica i política excloent, de totes aquelles persones “no productives” que queden fora, al marge, de la promoció i prosperitat social.
- Un model familiar patriarcal on l'home s'especialitza en les tasques productives (aquelles que tenen un valor pel mercat) i la dona en les tasques reproductives (la cura i l'atenció dels nens, dels ancians, les tasques domèstiques...). Un model familiar molt estable i sòlid, arrelat en valors tradicionals. Una societat encara molt tradicionalista en els seus valors i culturalment molt homogènia.
- Una societat adultocràtica, on la infància, l'adolescència i la vellesa no són considerades com a etapes plenes de la vida sinó com a etapes de transició (cap al món adult o cap a la fi de la vida).

Els fonaments d'aquest model polític i de la seva estructura social comencen a trontollar-se a mitjans dels anys 70s en tota l'Europa Occidental i l'Estat del Benestar es veu sotmès fortes pressions de canvi. Des de llavors, abundarà la literatura sobre l'anomenada ‘crisi de l'Estat del Benestar’, i les institucions polítiques hauran de fer front a un nou context estructural que obliga a repensar les polítiques socials. El debat ha estat i és intens i suscita perspectives

teòriques molt diverses. Des del nostre humil punt de vista, no obstant això, entenem que hi ha tres grans interrogants a plantejar-se:

- En primer lloc, fins a quin punt podem parlar de la 'crisi de l'Estat del Benestar' o bé hem de parlar de 'reestructuració'?
- En segon lloc, quins són els factors que ens porten a pensar en la 'crisi de l'Estat del Benestar' o en la necessitat de reestructurar-ho?
- Finalment, cap a on apunten aquestes pressions de canvi? cap a on hem de caminar si convenim que no podem seguir fent les coses a la manera tradicional? Preguntes molt ambicioses sobre les quals només pretenem apuntar algunes idees.

La 'crisi del petroli' dels anys 70s van marcar un canvi de cicle econòmic en el capitalisme industrial que va portar a molts a pensar que, en el nou context, resultaria insostenible mantenir els nivells de despesa social que els Estats del Benestar havien assumit fins llavors. Va haver-hi qui va predir, llavors, una crisi fiscal de l'Estat que comportaria fortes retallades en la despesa social.

La hipòtesi de la 'crisi fiscal de l'Estat del Benestar' va ser de curt recorregut. Des de mitjans dels anys 80s s'aprecia en tota Europa un procés de recuperació econòmica i els Estats han aconseguit mantenir alts nivells de despesa social. A Espanya, per exemple, la despesa social ha mantingut una tendència estructural a l'alça al llarg dels últims 30 anys, i alguns nivells de govern, molt especialment els governs locals, han anat ampliant en aquest període les seves agendes del benestar i la despesa que dediquen a les polítiques socials.

Curiosament, no obstant això, avui el nivell d'insatisfacció de dèficits i necessitats socials és més alt que unes dècades enrere, la qual cosa ens fa pensar en la necessitat de reestructurar els Estats del Benestar, alhora que ens allunyem d'un escenari de desmantellament de les polítiques socials.

L'Estat va perdre el seu monopoli regulatiu i simbòlic tradicional. Perd poder cap amunt (la globalització, la integració europea...); cap avall (les regions, les ciutats...) i cap als costats (noves agències amb poder de regulació). No només perd poder polític, sinó també el seu monopoli com a referent d'identitat de la ciutadania. Cada vegada més, les identitats polítiques i culturals prenen un caràcter multinivell: es reforcen les identitats locals, regionals i comunitàries, així com les identitats supra-estats i globals.

L'estructura social és cada vegada més complexa i dinàmica, apareixen nous eixos de desigualtat social lligats a l'ètnia, el gènere, l'edat, el territori... que converteixen les necessitats socials en alguna cosa molt més fragmentat, complex i incert que el que la clàssica societat industrial ens va portar a imaginar. A més, en la majoria d'economies avançades, les desigualtats socials han anat en augment i han anat emergint noves realitats de pobresa i exclusió social.

Cada vegada més, prenem consciència del caràcter finit dels recursos mediambientals i de la producció social de riscos ecològics. Revaloritzem la relació de l'ésser humà amb el mitjà natural.

- Hem passat a un escenari d'una nova economia globalitzada més inestable i incerta; d'un marc de seguretat laboral a un nou context d'inestabilitat, temporalitat i precarietat en l'ocupació per a amplis segments de la població.
- Les famílies són cada vegada més inestables, diverses i dinàmiques. Augmenten les taxes de separació i divorci, es reconstitueixen noves unitats familiars, apareixen noves formes de convivència en la llar (monoparentalitat, parelles de fet, parelles homosexuals...). La dona s'incorpora massivament al mercat laboral i això pressiona cap al canvi les relacions familiars i de gènere. La família, en termes de Giddens, és cada vegada més un fet sotmès a la reflexivitat de les persones i cada vegada menys el resultat d'una tradició.
- La joventut i la vellesa s'allarguen i es consoliden com a etapes plenes de la vida i les visions adultocràtiques del món entren en crisi. Apareixen noves necessitats de cort generacional i nous conflictes entre generacions.
- Moviments migratoris massius des del sud cap al nord del planeta comporten l'emergència d'un escenari social molt més divers culturalment, més fragmentat, potencialment enriquidor, però també conflictiu.
- Els valors culturals experimenten, també, profunds canvis. En termes de Inglehart, avancem cap a una societat postmaterialista on valors com la sostenibilitat, la igualtat entre gèneres, la convivència comunitària, la interculturalitat, la solidaritat amb els països del Tercer Món, el dret a participar... van prenent força i comencen a projectar-se intensament sobre les agendes públiques.
- Alguns autors s'han referit a aquest procés de canvi estructural com el pas de la societat industrial a la societat pos-industrial. En termes generals, creiem que tots aquests processos de canvi ens situen, cada vegada més, en un escenari de gran complexitat, de fortes incerteses. I creiem que aquesta és la principal força motriu de la reestructuració dels Estats del Benestar.

Així, entenem que els reptes que avui ha d'abordar l'Estat del Benestar passen tant per un **replantejament en profunditat dels seus continguts substantius, com per un replantejament de les formes de governar**. No es tracta només de què fer, sinó també del com fer-ho.

En el terreny de **què fer**, caldrà repensar l'agenda del benestar: regular la flexibilitat laboral, promoure les capacitats d'inserció laboral de les persones, ampliar les prestacions socials cap a nous serveis socials de proximitat, capaces d'atendre a les noves necessitats...

En el terreny del **com fer-ho**: reforçar els espais de proximitat, millorar les dinàmiques d'intercanvi entre nivells de govern, promoure la transversalitat, generar espais de cooperació entre el sector públic i privat, i sobretot, enfortir la participació ciutadana, en totes les seves múltiples formes possibles, sense caure en la temptació de reduir-la a aquells agents que fins ara encara creuen tenir el monopoli representatiu de la ciutadania.

L'educació i l'ésser humà com a motor del canvi

Des del nostre punt de vista un dels aspectes a resoldre, a transformar, és el desenvolupament innovador de polítiques socials, que centrin les seves estratègies i les seves pràctiques en una relació educativa que promogui el desenvolupament de l'ésser humà i la seva autonomia, enfront de la cultura de l'assistencialisme caritatiu que assisteix els "desposseïts". Passar del "subjecte objecte" de les polítiques socials al "subjecte actiu" protagonista en el seu desenvolupament i en la construcció de solucions, requereix d'una profunda reflexió educativa.

Entenem l'educació com un procés, més enllà de la instrucció i la formació acadèmica, orientat al desenvolupament ple de la persona; de la seva autoestima, de la seva seguretat emocional, de la seva capacitat reflexiva i crítica, de les seves motivacions, de la seva capacitat per comunicar-se amb els altres,... Aquests elements dinàmics es configuren de forma permanent en les diferents activitats i relacions que la persona va construir en la seva història personal, i és en els sistemes concrets d'activitat i de comunicació on l'ésser humà es construeix com a subjecte actiu, i ell és part integrant del seu propi procés educatiu.

Per tant, és necessari incrementar l'enfocament relacional i educatiu, de les polítiques socials, amb la finalitat de promoure valors i actituds ciutadanes que mobilitzin aquest potencial en cada ésser concret, afavorint la seva autonomia, el seu desenvolupament creatiu i la seva singularitat dins de la seva comunitat.

Aquest enfocament educatiu necessita incloure a les persones, com a protagonistes en el seu desenvolupament personal i comunitari, promovent la seva capacitat de canvi, que al seu torn

es retroalimenta amb la promoció d'una actitud activa i participativa..., des de l'autonomia personal, el respecte i la confiança cap a sí mateix i cap a "els altres". Aquest hauria de constituir l'eix central on s'articulin i sostinguin les intencions i voluntats de les polítiques socials.

El mitjà no participatiu, -substitutiu de la responsabilitat individual-, no estimula el desenvolupament de la personalitat sinó que ho bloqueja i indueix passivitat, conformisme, reproducció i inseguretat. La creació d'una atmosfera social participativa, passa per la formació d'ambients institucionals també participatius en la família, a l'escola, el centre laboral i tot tipus d'organització i institució de cada societat concreta. La creació d'una cultura participativa on es respecta i estimula la comunicació, és l'antítesi de la cultura de la conducta que durant tant temps ha prevalgut.

Entorn de què entenem per processos de vulnerabilitat i exclusió social

Els processos de vulnerabilitat i d'exclusió social en situacions irreversibles, innates o "naturals", són realitats dinàmiques que tenen diferents nivells de desenvolupament i evolució. Així, existeixen processos d'exclusió social que van des de viure en precarietat, a situacions de vulnerabilitat, a estar en risc d'exclusió social... Són realitats resultants d'un conjunt de factors que s'interrelacionen i acumulen, conformant barreres i límits que impedeixen l'accés a la societat en igualtat de condicions.

En entendre les situacions de desigualtat social com a processos, s'ha passat d'una concepció unidimensional i economicista, a una concepció multidimensional i complexa; d'una concepció estàtica, entesa com a situació, a una concepció dinàmica, procesual; i d'una concepció individual (de família, de llars), a la consideració comunitària en la seva dimensió també col·lectiva.

L'exclusió social adquireix una dimensió familiar, social, política, cultural i molt significativament laboral. I és que aquesta última suposa en la nostra societat, un eix d'integració fonamental. Però no és l'únic factor que entra en joc, ni el que determina la vivència d'un procés d'exclusió de la societat, sinó un element més que conflueix en el procés. Altres factors determinants són:

- ✓ La manca de salut, física i psíquica, en els individus i les famílies.
- ✓ El debilitament de les xarxes de suport i les relacions socials.
- ✓ Les manques educatives i de formació per a l'ocupació.
- ✓ El rebuig social cap a cultures minoritàries.
- ✓ Les dificultats d'accés a l'habitatge.
- ✓ Les dificultats d'accés als recursos públics.
- ✓ L'evolució dels fenòmens demogràfics i migratoris.
- ✓ La segregació espacial i l'aïllament social.

- ✓ La manca o pocs ingressos econòmics ...

De l'estigmatització i l'exclusió, a la promoció i la inclusió social

Com ja hem dit, les societats cada vegada són més complexes i plantegen nous reptes derivats de noves realitats socials: d'una banda, augmenten la fragmentació i la dualització social, la diversitat cultural, els desequilibris territorials, els efectes de la globalització econòmica i social, etc... I per un altre, les estructures de democràcia tradicionals són massa rígides i llunyanes, molt distants dels interessos i demandes reals de la ciutadania.

La participació comunitària, mentre que aglutinadora entorn de projectes col·lectius, és un bon element per fer front a les dinàmiques de dualització i polarització social. Les administracions, i especialment els governs locals per la seva proximitat a la ciutadania, han d'afavorir el desenvolupament de plans i projectes integrals de participació social per a que es converteixin en processos reals i àgils per canalitzar les demandes, les propostes, els interessos i motivacions de la ciutadania per a la resolució dels problemes que els són significatius i que els mobilitzen per a l'acció.

Com hem vist anteriorment, un dels objectius estratègics dels processos de participació ciutadana, haurien de ser la transformació del que ha estat tractat com "el problema", en el motor per construir i crear solucions. De la visió de l'usuari (persona) com a subjecte passiu i objecte de solucions o remeis, a la visió de l'ésser humà com a subjecte actiu del seu esdevenir històric.

Un abordatge des de la inclusió, parteix de la necessitat de mobilitzar les energies, recursos i capacitats internes de qualsevol sistema, individual o social. Des de la perspectiva de l'estigma i l'exclusió, tan solament accentuem i aprofundim en la dificultat, enquistant els problemes.

La participació ciutadana com a procés i estratègia inclusiva

Des de la ciència política (però també des d'altres disciplines com l'economia en relació amb el desenvolupament local), s'apunta a "noves formes" de "governance" com a modalitat diferent de govern caracteritzada per un major grau de cooperació i interacció entre l'Estat i els actors del sector privat i de la societat civil.

En aquesta direcció és necessari proposar i practicar noves formes de gestió dels assumptes públics. Fer més senzilla i quotidiana la gestió del públic, perquè el control i la possibilitat de participació del conjunt dels ciutadans siguin més reals. Estem parlant de de PARTICIPACIÓ de la Ciutadania en els assumptes públics, en el ben comú, en el que s'ha vingut a cridar "POLÍTICA".

Un element central per al desenvolupament democràtic és recuperar la ciutat, la polis, com a centre de la política i als ciutadans com a subjectes i protagonistes, per generar experiències que desenvolupin noves formes d'entendre el poder públic i, per tant, una nova concepció de l'Estat.

Des dels poders locals, sent conscients de les seves limitacions avui, poden estimular-se processos d'articulació i participació social, convertint la democràcia d'activitat excepcional, en

un procés permanent d'apropiació de la realitat, de control creixent sobre els diferents àmbits de la vida quotidiana, de defensa i millora de la qualitat de vida dels ciutadans.

Això implica i necessita d'una labor constant que combini el foment de la participació i l'organització dels ciutadans, amb el desenvolupament d'una intensa lluita en el terreny cultural i de valors cívics. Per tant, el desenvolupament de la participació dels ciutadans està íntimament vinculat a una concepció de la política, de la democràcia i de la persona.

L'ESTAT i la seva Administració Pública tenen un doble paper com a garants i promotors dels drets i deures Ciutadans. La descentralització de l'administració, la informació, el control, la transparència, els reglaments de participació ciutadana, són condicions necessàries, però no suficients per a la participació real.

Xarxes socials d'acció per a millorar la nostra qualitat de vida

Parlar de Participació significa parlar de relacions entre administracions, serveis, agents econòmics, associacions i ciutadania no associada. Significa, per tant, parlar de XARXES SOCIALS.

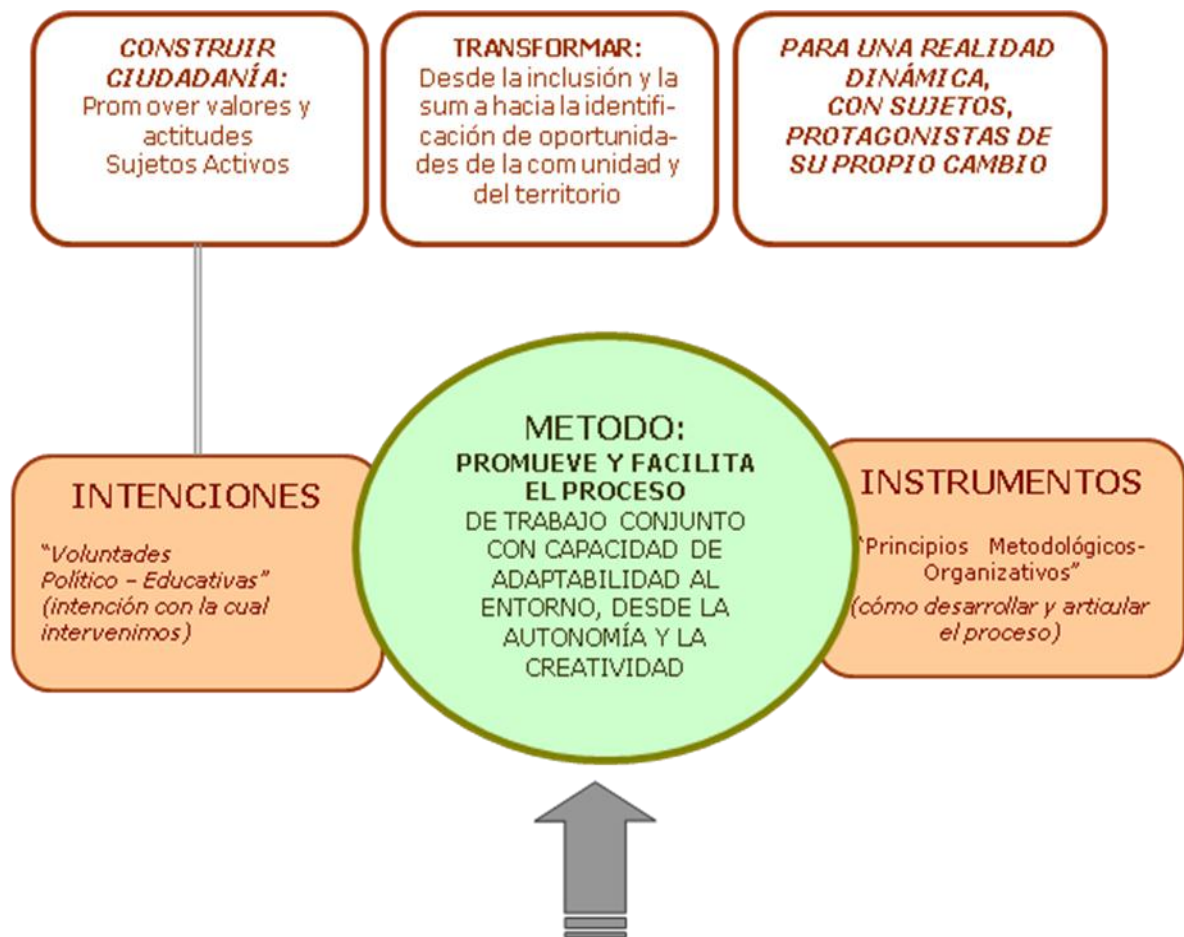
Podem distingir dos nivells diferents, encara que complementaris, de l'enfocament de xarxes en processos participatius. En primer lloc, la participació social s'entén com un procés relacional entre actors organitzats per impulsar projectes compartits; en segon lloc, la participació sol entendre's també en termes d'enfortiment de la ciutadania/societat civil i, per tant, de xarxes entre persones i entre aquestes i les organitzacions socials.

Avançar en la promoció de la participació política exigeix la construcció d'una nova cultura relacional entre el govern i la ciutadania, però també dels propis ciutadans i ciutadanes entre si, com entre els diferents agents tècnics i polítics que operen dins de la pròpia administració i el govern de la ciutat. Ciutadania, càrrecs tècnics de l'administració i polítics hem d'aprendre a relacionar-nos assumint cadascun el paper que li toca i assumint també (respectant i reconeixent) el paper que li toca jugar als altres. Aquesta tasca de construcció d'una nova cultura relacional és una tasca educativa, doncs tots els actors implicats haurem d'aprendre a construir noves formes de fer i relacionar-se.

És en les pràctiques quotidianes on aprenem a escoltar als altres, a treballar col·lectivament, a generar relacions de confiança i col·laboració. Per tant, hem d'assenyalar, la importància que tenen les relacions quotidianes per a la construcció del procés educatiu.

Metodologia i procés participatiu

El mètode no està exempt d'intencionalitat, de qui ho construeixen i per tant en la metodologia distingim dos plànols: la intenció i l'instrument. Tots dos interrelacionats promouen una forma de fer, un estil de treball. La metodologia és la base per a la construcció d'estratègies i accions concretes que determinen COM fer les coses, i per tant condicionessin el procés a desenvolupar. La coherència entre la intenció i l'instrument, des de la nostra forma d'entendre el mètode, ha de ser una característica clau.

Per desenvolupar processos participatius que tinguin la capacitat d'anar teixint xarxes d'acció, **necessitem de la implementació i desenvolupament de marcs metodològics procesuals**, que mes allà de moments (participatius) aïllats, de consulta i/o debat, ens ajudi i faciliti a promoure processos de treball compartit, estables i duradors en el temps. Una comunitat articulada, comunicada, pot parlar i ocupar-se "Participativament" de la festa major, de la salut mental, del parc públic, de la situació de les persones majors, del centre infantil del barri, etc..

La participació no es decreta, ni s'improvisa; es promou i s'organitza. Per tant, la metodologia més enllà del procediment tècnic té una intencionalitat i un component Educatiu molt potent. Per tant, és interessant i necessari pensar en el desenvolupament metodològic de les següents intencions educatives:

Promoció d'autonomia i gestió de dependències. Promoure autonomia implica ineludiblement aprendre a gestionar les nostres relacions; valors com el respecte, el reconeixement de l'altre, la responsabilitat i la coresponsabilitat són fonamentals.

La gestió de l'autonomia implica i necessita la gestió de les nostres dependències. És difícil entendre una sense l'altra, atès que el binomi autonomia-dependència existeixen en un continuum, en el qual és important saber-se situar. Tots dos extrems estan íntimament lligats i són interactius, per la qual cosa la metodologia ha de tenir en compte aquesta dimensió relacional a l'hora de reconèixer autonomies i dependències, promovent una gestió adequada per part dels actors implicats.

Promoció de relacions constructives i gestió del conflicte. És important que les formes de fer, en si mateixes, continguin elements que promoguin una relació amb l'altre (individu i/o entorn) basades en el reconeixement i la construcció conjunta. La metodologia ha d'ajudar a obrir, a sumar, a incloure. Estem molt acostumats a percebre a l'altre com una amenaça, com un contrari, com algú de qui cal defensar-se, això ens provoca una resposta contrària a la inclusió i a l'obertura.

Les relacions necessàries per promoure el treball col·laboratiu, generalment es construeixen a partir del conflicte i d'una gestió creativa d'est, i estan basades en valors esmentats com el respecte, el reconeixement de l'altre, l'autonomia i la responsabilitat. És necessari comprendre el conflicte més enllà de la disputa destructiva i abordar-ho entenent-ho com una oportunitat de canvi.

Promoció de la capacitat de Regulació. Hem d'adaptar-nos a la realitat social i territorial on anem a intervenir. La capacitat de regular (d'ajustar) els nostres recursos, augmenta i reforça l'autonomia, facilitant respostes més adequades i ajustades dels diferents sistemes implicats en el procés.

Poder regular, adaptar i millorar l'eficàcia dels recursos ja existents en un procés donat és prioritari, abans de crear nous programes.

El mètode ha de, en si mateix, ser respectuós amb els participants del procés, alhora que promotor i facilitador de relacions col·laboratives entre actors. D'aquesta forma el respecte deixa de ser una paraula per passar a ser un fet i per tant un valor aprehendit des de la quotidianitat. Perquè això sigui possible és necessari que el subjecte sigui escoltat, valorat i se li reconegui la seva capacitat de canvi i la seva experiència per opinar i construir.

Moments i funcions bàsiques d'un procés social participatiu

De manera freqüent la metodologia es concep com alguna cosa que respon a uns plantejaments de treball puntuals, que han d'aplicar-se en moments concrets, amb un control d'aquelles variables considerades prèviament rellevants i per tant, amb un desig d'aconseguir certes i veritats. Tot això, no obstant això, xoca amb la naturalesa dinàmica de l'objectiu de la intervenció social que no entén de marcs tancats, de lectures parcials, ni d'escenaris forçats.

Per tant, **necessitem d'una metodologia procesual** per aplicar en realitats dinàmiques com és la realitat social i per treballar amb subjectes actius, com ho són els actors que reconeixem com protagonistes. És imprescindible treballar de forma oberta, creativa, amb espais per a la improvisació i l'espontaneïtat, que permetin aprofitar els imprevists i canvis que sorgeixen en el transcurs del propi procés. Per a això és necessari reconèixer i valorar, moments i tasques aparentment "invisibles" o "intangibles", incorporant la incertesa com part del procés comunitari, l'error com indicador i les persones com protagonistes. Metodològicament això implica la inclusió de temps i espais dedicats a la gestió d'això.

Des d'un punt de vista temporal és bàsic adaptar el procés als temps naturals de la comunitat. Els cursos escolars marquen en gran mesurada la dinàmica social; Setembre/Octubre són mesos de programació, mentre que Juny/Julio són un moment idoni per avaluar el programat i l'estat qualitatiu del procés. L'aturada nadalenca i les vacances de primavera són dos moments intermedis de revisió i correcció de les dinàmiques en construcció. Igual de necessari, al llarg del procés, és fer aturades profundes de replantejament del procés cada tres o quatre anys. Rediagnosticar, reorganitzar, conceptualitzar col·lectivament l'experiència construïda, reconstruir un altre punt de partida que incorpori el bagatge anterior i projectar-se novament cap al futur amb visió estratègica.

Qualsevol projecte que pretengui ser comunitari i participatiu necessita dotar-se d'una organització i d'unes formes de fer coherents amb el tipus de procés que es vol impulsar. En aquest apartat volguéssim apuntar algunes **funcions bàsiques a articular per poder treballar de manera col·lectiva i procesual.**

- **Diagnòstic compartit:** inici i/o punt de partida. Posar-se d'acord sobre on estem i cap a on volem anar conjuntament i com, és una necessitat bàsica per començar a construir un procés de treball conjunt. Cada realitat té la seva configuració particular, els seus recursos específics, la seva cultura, les seves oportunitats, les seves amenaces,..., en definitiva el seu punt de partida propi i irrepetible, des del qual parteix la seva sempre singular procés de transformació.

El diagnòstic ha de facilitar-nos una radiografia que ens mostri la dinàmica comunitària existent a l'inici del procés i que ens ajudi a reconèixer tant als actors que potencialment participen com a la transversalitat que aconsegueixen les temàtiques a desenvolupar. Aquest exercici és molt útil per promoure i facilitar el coneixement del "altre" i de les possibilitats/oportunitats comunes.

- **La programació** i la revisió de les pràctiques són contínues en el temps i van tenint diferents moments d'inflexió al llarg del procés. Moments que ens permeten tant revisar el construït i analitzar l'aprens, per veure com projectar-nos cap al futur.

La programació no és una llista d'activitats sinó més aviat el disseny de processos per a la facilitació i articulació de xarxes d'acció i relació. Dit d'una altra manera, la programació és una oportunitat per buscar com anar construint "el procés", no una suma de multitud d'activitats finalistes en si mateixes.

- **L'avaluació**, entesa com a procés de comprensió i millora, és una actitud educativa necessària a potenciar des d'un punt de vista estratègic, imprescindible per a un desenvolupament sa i col·lectiu de l'experiència en construcció. Reflexionar col·lectivament sobre el construït conjuntament és una oportunitat única per aprehender allò que ens ajudi a avançar en cada context concret. Els elements de caràcter qualitatiu; educatius, culturals, tenen especial rellevància en aquest tipus d'avaluació, sent vital detectar les tendències que es van promovent.

- **La formació** és un element indispensable que abasta a tots els actors implicats i està present durant tot el procés, imprescindible a més per tractar-se de processos socials de participació ciutadana. Per poder enfrontar qualsevol repte és vital buscar altres experiències, allà on es trobin, de les quals puguem aprehender. La informació és una tasca bàsica perquè les persones coneguin el que succeeix i puguin decidir si els interessa o no implicar-se i de quina manera. D'altra banda la comunicació i les seves formes promouen el desenvolupament de determinades formes de fer i de relacionar-nos. Tindríem d'atendre en paral·lel els diferents nivells i formes de comunicació i formació existents.

El Proceso

